

มหาวิทยาลัยมหิดล
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม

Policy Brief

ข้อมูลท้องถิ่น
สู่แผนพัฒนา
ระบบอาหารที่ยั่งยืน:
แนวทางจาก
4 จังหวัดนำร่องโดย อปท.

โครงการวิจัยเรื่อง

“สถานการณ์ระบบอาหารของท้องถิ่นในประเทศไทย”

ข้อมูลท้องถิ่นสู่แผนพัฒนาระบบอาหารที่ยั่งยืน: แนวทางจาก 4 จังหวัดนำร่องโดย อปท.

ความสำคัญของระบบอาหารท้องถิ่น ต่อความมั่นคงในระดับประเทศ

ระบบอาหารท้องถิ่นของประเทศไทยกำลังเผชิญกับความท้าทายสำคัญหลายประการ ได้แก่ ปัญหาความไม่มั่นคงด้านอาหาร การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การสูญเสียภูมิปัญญาด้านอาหารพื้นบ้าน รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจโลก ระบบอาหารที่ยั่งยืนจึงไม่ใช่เพียงเรื่องของภาคการผลิตหรือการบริโภคเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของความสามารถของชุมชนในการเข้าถึงอาหารที่เพียงพอปลอดภัย มีคุณค่าทางโภชนาการ และเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนต้องอาศัย “ข้อมูลท้องถิ่น” และ พลังการบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในการขับเคลื่อน

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในฐานะหน่วยงานที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด มีความเข้าใจบริบทและปัญหาของชุมชนอย่างลึกซึ้งซึ่งสามารถตอบสนองความต้องการที่แท้จริงได้ มีฐานข้อมูลประชากร คร่าวเรือน การประกอบอาชีพ และการใช้ที่ดินที่เป็นประโยชน์ต่อการวางแผน สามารถกำหนดนโยบายและดำเนินการได้อย่างรวดเร็วและยืดหยุ่น สามารถระดมการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนั้นอปท.จึงมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนา ระบบอาหารท้องถิ่นให้ยั่งยืน

“เราให้ความร่วมมือเต็มที่ อยากได้ ตัวเราเป็นตัวสะท้อนว่าบริบทของเราเป็นอย่างไร บางเรื่องที่ไม่เคยเป็นปัญหา ตอนนี้เริ่มเป็นปัญหาแล้ว เช่น แม่น้ำกก เมื่อเราเข้าเมืองแล้วใช้น้ำประปาที่มาจากแม่น้ำกกที่ปนเปื้อนเป็นปัญหาเริ่มใกล้ตัวเข้ามา... เมื่อเรามีตัวชีวิตที่ละเอียดแล้วเราจะได้ดูพื้นที่ให้ครอบคลุมจะได้มาดูว่าอะไรเป็นจุดบกพร่องที่เรามองข้ามอะไรเป็นจุดอ่อนเราก็พัฒนาให้เข้มแข็งจะก้าวอย่างไรให้ตัวแกนระดับหมู่บ้าน ชุมชน อสม. มาช่วยกันตรงนี้ เราจะเอาข้อมูลตรงนี้มาปรับใช้ในพื้นที่ของเราอย่างเต็มที่ ”

ปลัดเทศบาล
ตำบลป่าอ้อดอนชัย
จ.เชียงราย

สถานการณ์ระบบอาหาร ของท้องถิ่นในประเทศไทย

โครงการวิจัยเรื่อง “สถานการณ์ระบบอาหารของท้องถิ่นในประเทศไทย” ได้ดำเนินการนำร่องใน 4 จังหวัดจาก 4 ภูมิภาค ได้แก่ จังหวัดนนทบุรี เชียงราย ยโสธร และพัทลุง ทั้งพื้นที่ในและนอกเขตเทศบาล รวม 8 ตำบล โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนา แนวทางการประเมินและวางแผนระบบอาหารอย่างรอบด้าน ผ่านชุดตัวชี้วัดระบบอาหาร 7 มิติ ที่สามารถสะท้อนสถานการณ์ได้ตลอดห่วงโซ่อาหาร ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ จนถึงปลายน้ำ

กรอบการประเมินระบบอาหารท้องถิ่น 7 มิติ

กรอบการวิเคราะห์ระบบอาหาร 7 มิติ ^(1, 2) (รูป 1)

จะช่วยให้ผู้บริหารท้องถิ่นเห็นภาพรวมของสถานการณ์ที่เป็นปัญหาได้อย่างชัดเจน ได้แก่

1 การได้รับสารอาหารอย่างเพียงพอ

ประเมินความเพียงพอและคุณภาพของการบริโภคอาหารในระดับบุคคลและครัวเรือน ทั้งในแง่ปริมาณ สารอาหารที่จำเป็น และผลลัพธ์ต่อภาวะสุขภาพ เช่น ภาวะอ้วน โรคเบาหวาน ภาวะทุพโภชนาการ และการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

2 เสถียรภาพของระบบนิเวศ

ประเมินคุณภาพ ความยั่งยืน และเสถียรภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ อากาศ และความหลากหลายทางชีวภาพ รวมถึงผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และการดำเนินนโยบายที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

3 ความสามารถในการซื้ออาหารและการมีอาหารในปริมาณที่เพียงพอ

ประเมินการเข้าถึงอาหารของประชากร ทั้งในด้านการผลิต การเข้าถึงแหล่งอาหารในชุมชนในราคาที่จับต้องได้ ความผันผวนของราคา และการจัดการด้านอาหารในภาวะวิกฤต

4 ความเป็นอยู่ที่ดีทางสังคมวัฒนธรรม

ประเมินความอยู่ดีมีสุขทางสังคม วัฒนธรรม และความเท่าเทียมของประชากรในระบบอาหาร เช่น การเรียนรู้ด้านเกษตร ความเท่าเทียมของแรงงาน ผลกระทบต่อสุขภาพ การมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และการสนับสนุนกลุ่มเปราะบาง

5 ความยืดหยุ่นหรือการฟื้นคืน

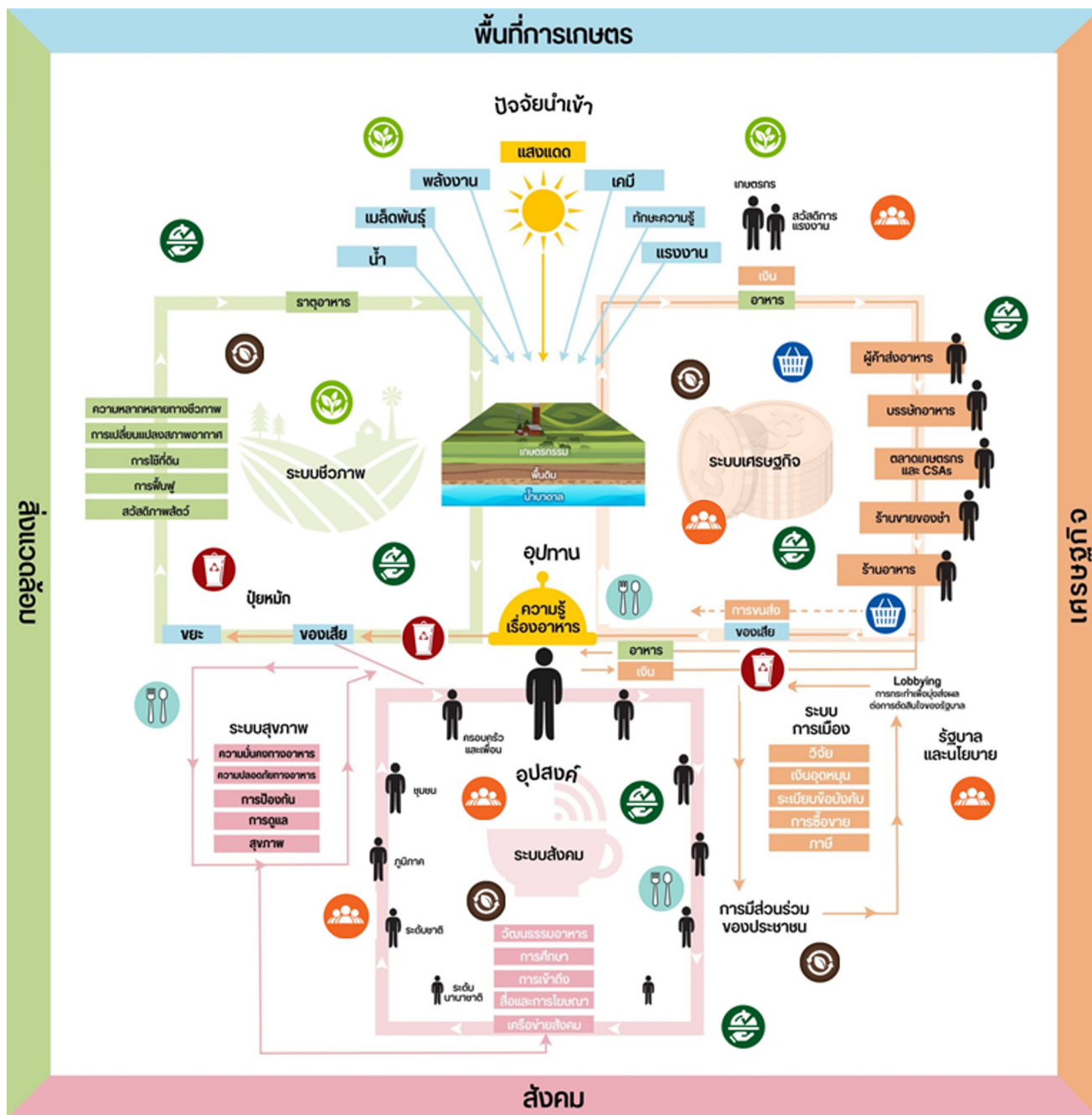
ประเมินการปรับตัวและฟื้นคืนของระบบอาหารในพื้นที่จากภาวะวิกฤตหรือการเปลี่ยนแปลง เช่น พื้นที่ผลิตอาหารในชุมชน ระบบสำรองอาหาร โครงสร้างพื้นฐานด้านอาหาร และแผนรับมือภัยพิบัติ

6 ความปลอดภัยทางอาหาร

ประเมินความปลอดภัยของระบบอาหารในการผลิต การแปรรูป การจำหน่ายรวมถึงระบบการตรวจสอบ การรับรองความปลอดภัยของอาหาร

7 การลดของเสียและการสูญเสียอาหาร

ประเมินปริมาณและการจัดการขยะอาหาร รวมถึงการสูญเสียอาหารตั้งแต่กระบวนการผลิตถึงการบริโภค รวมถึงการใช้เชื้อขยะอาหาร และการดำเนินนโยบายเพื่อลดของเสียและการสูญเสียอาหารอย่างยั่งยืน

	การได้รับสารอาหารอย่างเพียงพอ		ความยืดหยุ่นหรือการฟื้นคืน
	เสถียรภาพของระบบนิเวศ		ความปลอดภัยทางอาหาร
	ความสามารถในการซื้ออาหารและการมีอาหารในปริมาณที่เพียงพอ		การลดของเสียและการสูญเสีย
	ความเป็นอยู่ที่ดีทางสังคมวัฒนธรรม		

รูป 1 ระบบอาหารตลอดห่วงโซ่และความสัมพันธ์ 7 มิติ ⁽²⁾
 ที่มา จงจิตต์ ฤทธิรงค์ และคณะ, 2565 ปรับจาก Nourish, 2020

บทเรียนสำคัญจากพื้นที่นำร่อง: ข้อมูลท้องถิ่นคือรากฐานของการเปลี่ยนแปลง

1. พื้นที่ท้องถิ่นมีข้อมูลและพลังในการขับเคลื่อน

อปท. ในระดับตำบลถือเป็นหน่วยงานที่ใกล้ชิดประชาชนที่สุด มีข้อมูลสำคัญ เช่น จำนวนประชากร คร่าวเรือน การใช้ที่ดิน การประกอบอาชีพ และสุขภาพ ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อประเมินระบบอาหารได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากมีกรอบแนวคิดและเครื่องมือที่เหมาะสม

2. การมีส่วนร่วมคือหัวใจของความยั่งยืน

กระบวนการวิจัยในพื้นที่เน้นการมีส่วนร่วมของเจ้าหน้าที่ อปท. ภาคีเครือข่าย และประชาชนในพื้นที่ ทั้งในการคัดเลือกตัวชี้วัด การเก็บข้อมูล และการวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกัน ทำให้เกิดความเข้าใจระบบอาหารอย่างรอบด้าน และสามารถกำหนดแนวทางแก้ไขที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่นได้จริง

ข้อดีของการใช้ ตัวชี้วัดระบบอาหารท้องถิ่นโดยอปท.

เครื่องมือ: ตัวชี้วัดที่ใช้ได้จริง

ตัวชี้วัดที่พัฒนาโดยโครงการนี้ มีความสอดคล้องกับแนวคิดขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO)⁽³⁾ และสามารถใช้ได้ทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพ ซึ่งมีความชัดเจน โปร่งใส และสามารถเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่ได้

การเสริมสร้าง ศักยภาพของอปท.

อปท.ร่วมกับภาคีเครือข่าย แผนอาหารและประชาชนในพื้นที่นำร่อง ได้วิเคราะห์ระบบอาหารของพื้นที่และร่วมกันคัดเลือกตัวชี้วัดระบบอาหารที่เหมาะสมกับบริบท ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำไปใช้ในการวางแผนพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

การบูรณาการ สู่แผนพัฒนา

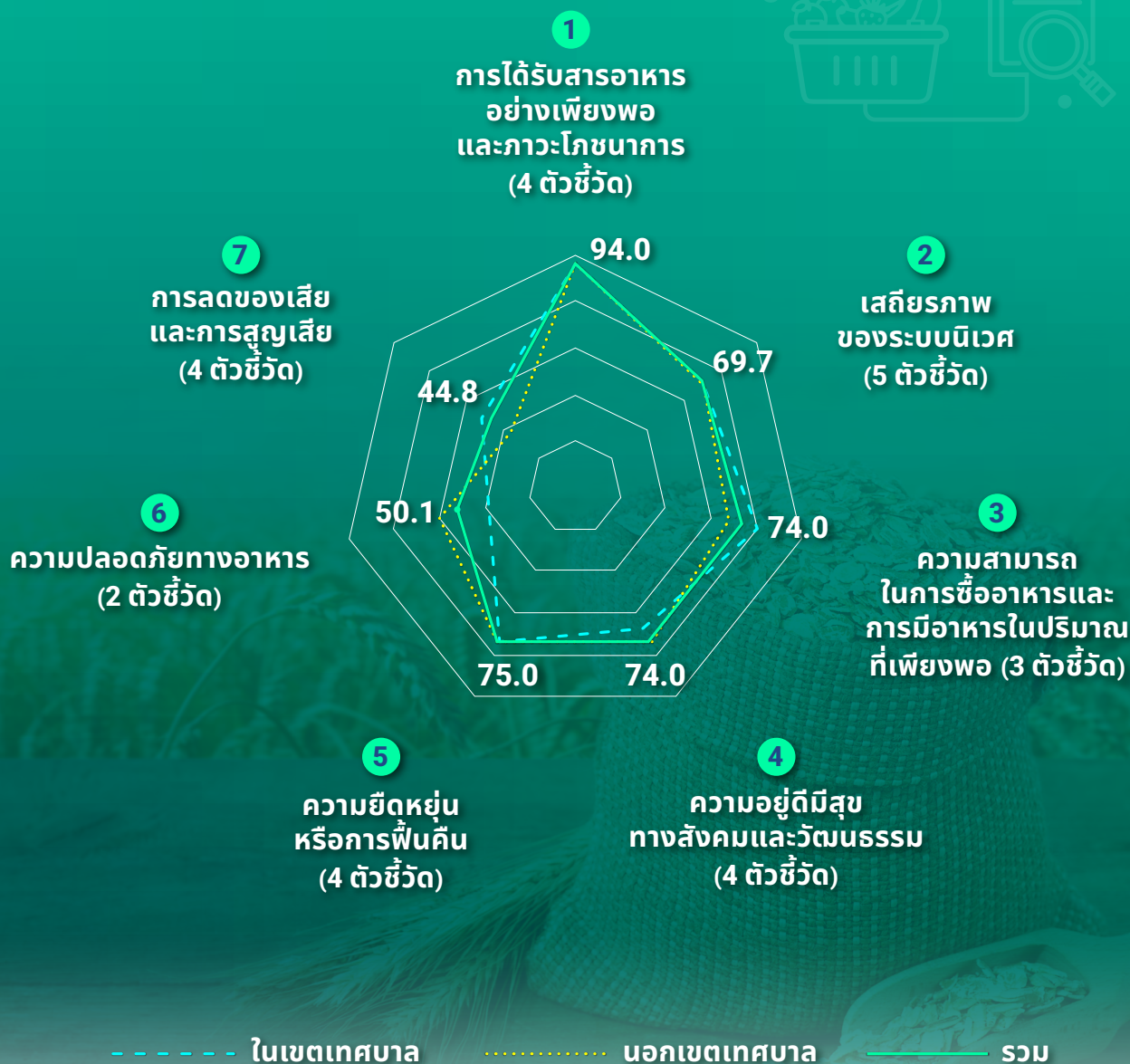
ผลการประเมินสถานการณ์ระบบอาหารสามารถนำไปเชื่อมโยงกับแผนพัฒนาท้องถิ่น แผนสุขภาพ และแผนด้านสิ่งแวดล้อม ได้โดยตรง ทำให้เกิดการจัดสรรงบประมาณ และทรัพยากรที่ตรงเป้าหมายมากขึ้น เมื่อมีข้อมูลและกรณีตัวอย่างที่ชัดเจนในพื้นที่ จะสามารถสะท้อนให้จังหวัดหรือรัฐบาลกลางเห็นความสำคัญของระบบอาหารท้องถิ่น และใช้เป็นหลักฐานในการเสนอของบประมาณ หรือออกแบบนโยบายสนับสนุน

“ เราเห็นคะแนนตัวชี้วัดและรับสภาพความเป็นจริง เพราะเพิ่งเริ่มตรวจสอบในพื้นที่ อย่างนี้ดี คือทำให้ท้องถิ่นเห็นความสำคัญเรื่องความมั่นคงทางอาหารหรือเรื่องอาหารปลอดภัย เป็นโครงการที่มหาวิทยาลัยลงมาทำกับท้องถิ่น ทำให้ท้องถิ่นเข้าใจ
ตระหนักในเรื่องของการให้ความรู้ ”

ปลัดอบต.
ทวิวัฒนา
จ.นบพุรีย์

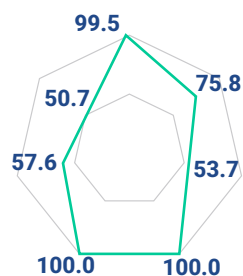
สถานการณ์ระบบอาหาร ของประเทศไทย พ.ศ. 2568

ข้อมูลจาก 8 ตำบล ใน 4 จังหวัด

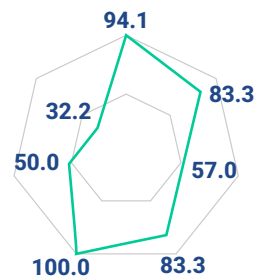

รูป 2 แสดงสถานการณ์ระบบอาหารของประเทศไทย พ.ศ. 2568
โดยใช้ค่าเฉลี่ยตัวชี้วัดรวมจาก 8 ตำบล ใน 4 จังหวัด

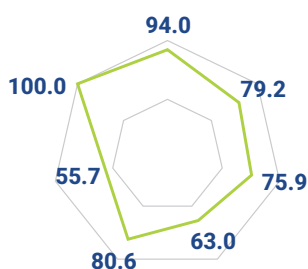
ผลลัพธ์ตัวชี้วัดระบบอาหารท้องถิ่นของ 8 ตำบลใน 4 จังหวัด ⁽⁴⁾ ที่มา จงจิตต์ ฤทธิรงค์ และคณะ, 2567

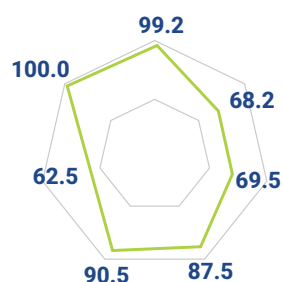
เทศบาลตำบลบางสีทอง
อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

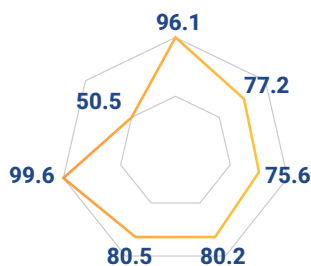
ตำบลวิวัฒนา
อำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี

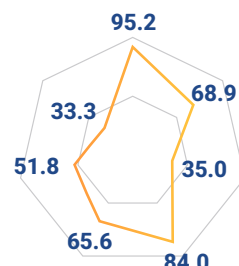
เทศบาลตำบลเดิม
อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร

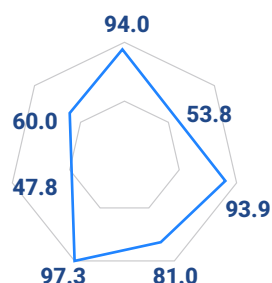
ตำบลนาคำ
อำเภอนาคู จังหวัดยโสธร

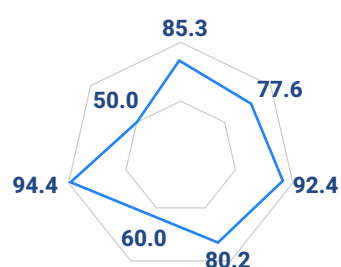
เทศบาลตำบลป่าอ้อดอนชัย
อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย

ตำบลป่าตึง
อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

ตำบลโคกม่วง
อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง

ตำบลห่านไพร
อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง

รูป 3 ผลลัพธ์ตัวชี้วัดระบบอาหารท้องถิ่นใน 8 ตำบลใน 4 จังหวัด
แสดงให้เห็นจุดอ่อนของระบบอาหารในมิติความปลอดภัยของอาหาร ⁽⁴⁾

แนวทางการดำเนินการ เพื่อนำตัวชี้วัดไปใช้ประโยชน์

การประเมิน สถานการณ์เบื้องต้น

อปท. ควรเริ่มต้นด้วยการคัดเลือกตัวชี้วัดที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ โดยพิจารณาจากทรัพยากรและข้อมูลที่มีอยู่ ลักษณะภูมิประเทศและการประกอบอาชีพหลัก ปัญหาเฉพาะพื้นที่ที่เร่งด่วน

ใช้ข้อมูลท้องถิ่นในการ ประเมินระบบอาหาร

ส่งเสริมให้อปท. ใช้ชุดตัวชี้วัดระบบอาหาร 7 มิติที่ยืดหยุ่นและปรับใช้ได้กับบริบทในแต่ละพื้นที่ทั้งในและนอกเขตเทศบาล เพื่อเข้าใจสถานการณ์อย่างแท้จริง

การวิเคราะห์และ ตีความข้อมูล

เพื่อระบุจุดแข็งและจุดอ่อนของระบบอาหารท้องถิ่น เปรียบเทียบสถานการณ์ระหว่างพื้นที่ต่างๆ กำหนดลำดับความสำคัญของปัญหาหาแนวทางแก้ไขที่เหมาะสม โดยบูรณาการเข้ากับแผนพัฒนาท้องถิ่น

การสร้างทีมงาน และเครือข่าย

โดยจัดตั้งคณะทำงานในระดับตำบลที่ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่อปท. ที่รับผิดชอบงานด้านต่างๆ ผู้นำชุมชนหรือหมู่บ้าน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และนักสืบอาหาร ร่วมมือกับภาคประชาสังคม ภาควิชาการและสถาบันการศึกษาเกษตรกรและผู้ประกอบการด้านอาหาร เพื่อขับเคลื่อนการเก็บข้อมูลและวางแผนร่วมกัน

การเก็บรวบรวม ข้อมูลอย่างเป็นระบบ

โดยใช้วิธีการที่หลากหลายในการเก็บข้อมูล ได้แก่ การสำรวจและสัมภาษณ์ประชาชน การศึกษาจากเอกสารและสถิติที่มีอยู่ การสังเกตและประเมินพื้นที่จริง การประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็น

“จะนำข้อมูลนี้ไปเป็นตัวตั้งต้นในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นเพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพด้านอาหารปลอดภัยเพื่อพี่น้องชาวสวนโพธิ์ต่อไป ข้อมูลตัวชี้วัดที่ครบถ้วนแล้วจะถูกบรรจุลงในแผนพัฒนาท้องถิ่น”

นักวิชาการเกษตร
สำนักงาน
อบต.สวนโพธิ์
อ.สามชัย

บทสรุป: จากข้อมูลสู่การเปลี่ยนแปลง ในระดับท้องถิ่นและประเทศ

งานวิจัยครั้งนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ระบบอาหารมั่นคง เริ่มต้นได้ที่ระดับตำบล โดยมี “ข้อมูลท้องถิ่น” เป็นเครื่องมือ สำคัญและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) คือผู้กำหนด ทิศทางการพัฒนาชุมชน

การประยุกต์ใช้ตัวชี้วัดระบบอาหารที่พัฒนาแล้วในพื้นที่อื่นๆ ทั่วประเทศ จะทำให้ประเทศไทยมีฐานข้อมูลที่เข้มแข็ง สามารถ เฝ้าระวังภาวะวิกฤตด้านอาหาร และกำหนดนโยบายพัฒนา ระบบอาหารได้อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

การศึกษาใน 4 จังหวัดนำร่องแสดงให้เห็นว่า การใช้ข้อมูลท้องถิ่น ในการวางแผนพัฒนาระบบอาหารสามารถทำได้จริงและให้ผลลัพธ์ ที่ตรงเป้าหมาย อปท.ควรเริ่มต้นจากการประเมินสถานการณ์ ด้วยตัวชี้วัดที่เหมาะสมสร้างทีมงานที่เข้มแข็ง และพัฒนา แผนงานที่เป็นรูปธรรม

ความสำเร็จของการพัฒนาระบบอาหารท้องถิ่นไม่ได้ขึ้นอยู่กับ ขนาดของพื้นที่หรือปริมาณงบประมาณเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับ การมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน การวางแผนที่ดีและความมุ่งมั่นในการ ดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาระบบอาหารท้องถิ่นที่ยั่งยืน จะเป็นรากฐานสำคัญของความมั่นคงด้านอาหาร ของประเทศไทยในอนาคต

“

ขอบคุณที่เลือกพื้นที่หอบโพธิ์เป็นพื้นที่นำร่อง เพื่อจะได้รู้ตัวเองว่าความมั่นคงทางด้านอาหาร ที่ปลอดภัยตอนนี้ของหอบโพธิ์เป็นอย่างไร ในแต่ละมิติ ทำให้เราได้รู้ตัวเอง ถ้าเราต้องการ ไปสู่เรื่องของพื้นที่ต้นแบบ หรือพื้นที่ผลิตอาหาร ความมั่นคงของอาหารที่ปลอดภัยของตำบลนี้ เราจะต้องกลับไปดูไปศึกษา กลับไปวางแผน กันอย่างไรบ้าง **ต้องทำงานแบบบูรณาการกัน อปท. มีแผน มีงบประมาณอยู่แล้วอาจจะต้อง เป็นแกนหลักในการชวนพี่น้องในพื้นที่หรือ พี่น้องภาคีที่ทำงานอยู่ในพื้นที่มาคุยมาออก ความเห็นร่วมกัน โดยใช้วิเคราะห์ข้อมูล ตัววัดที่เป็นจริงในวันนี้** ตั้งต้นในการทำงาน ”

ตัวแทนสมาคม
รักทะเลไทย
ภาคีเครือข่าย สสส
ถ. หอบโพธิ์ จ. พังงา

นักวิจัย

รองศาสตราจารย์ ดร. จงจิตต์ ฤทธิรงค์
อาจารย์ ดร. ภัทรภรณ์ จิงเลิศศิริ
น.ส. พิมลพรรณ นิตยัณรา

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

อ้างอิง

1. Rittirong J, Chuenglertsiri P, Nitnara P, Phulkerd S. Developing key indicators for sustainable food system: a comprehensive application of stakeholder consultations and Delphi method. *Frontiers in Sustainable Food Systems*. 2024;8.
2. จงจิตต์ ฤทธิรงค์, สิรินทรียา พูลเกิด, ภัทรภรณ์ จิงเลิศศิริ, พิมลพรรณ นิตยัณรา. ไร่นา อาหาร และจานเปล่า: สถานการณ์และตัวชี้วัดระบบอาหารของประเทศไทยเพื่อชุมชนพึ่งพาตนเอง. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล; 2565.
3. Aurino E. Selecting a Core Set of Indicators for Monitoring Global Food Security A Methodological Proposal. Rome, Italy: Food and Agriculture Organization of the United Nations; 2014.
4. จงจิตต์ ฤทธิรงค์, ภัทรภรณ์ จิงเลิศศิริ, พิมลพรรณ นิตยัณรา. สถานการณ์ระบบอาหารของท้องถิ่นในประเทศไทย. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล; 2567.

สนใจชุดตัวชี้วัดรายพื้นที่ ติดต่อ jongjit.rit@mahidol.ac.th

ตัวชี้วัดเติมชุดในหนังสือ
“ไร่นา อาหาร และจานเปล่า”

เอกสารข้อเสนอนโยบาย
“ข้อมูลท้องถิ่นสู่แผนพัฒนาระบบอาหารที่ยั่งยืน:
แนวทางจาก 4 จังหวัดนำร่องโดย อปท.”

การอ้างอิงเอกสาร

จงจิตต์ ฤทธิรงค์, ภัทรภรณ์ จิงเลิศศิริ, พิมลพรรณ นิตยัณรา. ข้อมูลท้องถิ่นสู่แผนพัฒนาระบบอาหารที่ยั่งยืน:
แนวทางจาก 4 จังหวัดนำร่องโดย อปท. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม; 2568.